

Environmental Consciousness: Understanding the Sources, Content, Dimensions, and Types

UDC: 316.64:502.11

DOI: <https://doi.org/10.15421/172421>**Bondar Oleksii**Ph.D. Student, <https://orcid.org/0009-0002-6903-0622>, oleksiybondarr@gmail.com*Kyryvi Rih State Pedagogical University (Kyryvi Rih, Ukraine)*

Abstract

The relevance of the article is explained by the existing scientific need to clarify the content and essence of the concept of environmental consciousness, which is one of the fundamental concepts in environmental sociology. It is known that in Ukrainian sociological science, the concept of ecological consciousness is widely used, which in its content is not absolutely identical to environmental consciousness. Therefore, there is a need to justify the term "environmental consciousness" to avoid scientific dissonance in its understanding among foreign and Ukrainian sociologists.

The purpose of the article is to clarify the origins, content, essence, structure, dimensions, and types of environmental consciousness as a basic category of environmental sociology.

Results. The study defines environmental consciousness as a system of views, beliefs, perceptions, convictions, values, and knowledge. The author proves that environmental consciousness is a broader concept than ecological consciousness. Justification is made that the essence of environmental consciousness is revealed through the contradiction between the current level of understanding by individuals (social groups) of their active attitude towards natural resources and their use in everyday life, as well as value-normative imperatives of attitudes towards nature. Various dimensions of environmental consciousness are also investigated, including affective, cognitive, dispositional, and active dimensions, and typologization is carried out: in addition to the well-known types of environmental consciousness in sociology such as altruistic, pragmatic, and neutral, the author adds and justifies an integrative type.

Conclusions. The article analyzes scientific interpretations of the content, types, structure, and dimensions of environmental consciousness. Further research on the level of environmental consciousness among Ukrainians in the context of global risks is a promising direction that will help better understand the features of its formation and develop effective strategies for sustainable development.

Keywords: consciousness, environmentalism, sociology, environmental consciousness, ecological consciousness, activity, natural environment, values

Інвайронментальна свідомість: осмислення витоків, змісту, вимірів та типів

Бондар Олексій*Криворізький державний педагогічний університет (Кривий Ріг, Україна)*

Анотація

Актуальність статті пояснюється наявною науковою потребою в уточненні змісту та сутності поняття «інвайронментальна свідомість», яке є одним із базових в соціології інвайронменталізму. Як відомо, в українській соціологічній науці широко застосовується поняття «екологічна свідомість», яке за своїм змістом не є абсолютно тотожним інвайронментальній свідомості. Тому актуалізується потреба обґрунтування змісту та сутності інвайронментальної свідомості для уникнення наукового дисонансу у його розумінні зарубіжними та українськими соціологами.

Метою статті є з'ясування витоків виникнення, змісту, сутності, структури, вимірів та типів інвайронментальної свідомості як базової категорії соціології інвайронменталізму.

Результати. У роботі визначено зміст інвайронментальної свідомості як системи поглядів, вірувань, уявлень, переконань, цінностей та знань і уточнено, що інвайронментальна свідомість є ширшим поняттям, ніж екологічна свідомість. Обґрунтовано, що сутність інвайронментальної свідомості розкривається через суперечність між поточним станом рівня розуміння людиною (соціальною групою) свого діяльнісного ставлення до природних ресурсів та їх використанням у повсякденній життєдіяльності, а також ціннісно-нормативними імперативами ставлення до природи. З'ясовано виміри інвайронментальної свідомості, зокрема афективний, когнітивний, розпорядчий і активний, а також здійснено її типологізацію: до відомих в соціології типів інвайронментальної свідомості: альтруїстичного, прагматичного та нейтрального автором додано та обґрунтовано інтегративний тип.

Висновки. У статті проаналізовано наукові підходи зарубіжних соціологів до тлумачення інвайронментальної свідомості та її витоків, а також обґрунтовано її зміст, сутність, структуру, виміри та здійснено типологізацію. Перспективними є подальші дослідження рівня інвайронментальної свідомості українців в умовах глобальних ризиків та умов її формування для розробки ефективних стратегій сталого розвитку.

Ключові слова: свідомість, інвайронменталізм, соціологія, інвайронментальна свідомість, екологічна свідомість, діяльність, природне середовище, цінності

Вступ.

У сучасній вітчизняній соціологічній науці, особливо у галузі інвайронментальної соціології, все ще спостерігається певна невідповідність поняттєво-категоріального апарату загальноприйнятим дефініціям, які використовуються зарубіжними соціологами. Так, українські соціологи досить часто використовують близькі за значенням, але не тотожні за змістом поняття і категорії. Особливо ця тенденція простежується під час роботи з англійськомовною літературою з соціології. Наприклад, такі поняття як «*environmental consciousness*», «*ecological consciousness*», «*ecological awareness*», зазвичай у перекладі зводяться науковцями до одного загальноуживаного терміну – «екологічна свідомість», тому й використовуються ними як тотожні поняття. Звісно, що ототожнення інвайронментальної та екологічної свідомості не спрощує використання вищезазначених категорій, але навпаки створює науковий дисонанс чи протиріччя у точному їх розумінні та інтерпретації зарубіжними та українськими соціологами. Логічно виникає питання: чи можна ототожнювати близькі, але не однакові за змістом поняття? Чому сьогодні одним із ключових понять інвайронментальної соціології як однієї з нових галузей соціологічної науки та дисципліни є екологічна, а не інвайронментальна свідомість? Відповідь на це питання не є простою і потребує певних «флешбеків» щодо аналізу історичного розвитку інвайронментальної соціології та її інституціоналізації у світі і в Україні зокрема. Не менш важливим є аналіз зарубіжних наукових праць для осмислення і розуміння змісту, сутності інвайронментальної свідомості, а також для синхронізації поняттєво-категоріального апарату, яким користуються українські соціологи з тим, який є загальновизнаним світовим соціологічним товариством.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій з даної теми.

Тематика інвайронментальної свідомості є досить новою в українській соціології, натомість доволі розповсюдженими є наукові праці, в яких досліджується екологічна проблематика. Серед українських дослідників особливості екологічної свідомості, екологічної культури, екологічної відповідальності розглядаються у працях В. Каритки (2023), Н. Куць (2020), А. Лобанової (2023), Г. Стегнія (2016), та багатьох інших. У науковій статті О. Кузіор, А. Лобанової і Л. Калашникової «Зелена енергетика України: стан, громадські потреби та тенденції» (Kuzior, Lobanova, & Kalashnikova, 2021) досліджується стан запровадження зеленої енергетики в Україні як один із проявів інвайронментальної свідомості українського суспільства на шляху до природозбереження. У зарубіжній науці інвайронментальна свідомість

та її виміри є у фокусі таких дослідників, як Р. Данлап, У. Катон (Dunlap, & Catton, 1979), вчених, які вперше стали ініціаторами, а згодом активно сприяли інституціоналізації інвайронментальної соціології та формування її категоріального апарату, зокрема і поняття «інвайронментальна свідомість». Функціональні зв'язки між кінцевими та інструментальними цінностями, екологічною свідомістю та поведінковими намірами щодо зелених продуктів в Індії на основі рамки «цінності–становище–поведінка» досліджувалися П. Каутішем та Р. Шармою (Kautish, & Sharma, 2021). Ельбаркий, Ельгамаль, Хамді, та Баракат (Elbarky, Elgamal, Hamdi, & Barakat, 2023) досліджують вплив інвайронментальних знань на купівельні інтенції. М. Санчес та Р. Лафуенте (Sánchez, & Lafuente, 2010), на основі своїх досліджень, запропонували багатовимірне та поведінково орієнтоване визначення інвайронментальної свідомості, а також сучасні її виміри і форми прояву.

Вищезазначені дослідники зробили значний внесок у наукове розуміння сутності та змісту *екологічної свідомості*, екологічної відповідальності, сприйняття населенням екологічних викликів, однак ще залишається широке коло питань, пов'язаних з імплементацією понять «інвайроменталізм», «інвайронментальна свідомість», «інвайроментальна культура», «інвайронментальна діяльність» у вітчизняну науку.

Тому **мета статті** полягає у з'ясуванні витоків виникнення, змісту, сутності, типів та вимірів інвайронментальної свідомості як базової категорії соціології інвайронменталізму. Для досягнення мети, необхідно вирішити наступні завдання: *по-перше*, з'ясувати витоки появи терміну «інвайронментальна свідомість»; *по-друге*, виявити зміст та сутність інвайронментальної свідомості; *по-третє*, з'ясувати структуру, типи та виміри інвайронментальної свідомості в умовах глобальних викликів.

Результати дослідження.

В українській соціологічній літературі поняття "інвайронментальна" свідомість практично не використовується, натомість розповсюдженим є термін «екологічна свідомість». Наші дослідження уможливили науковий висновок про те, що вони є змістовно дуже подібні між собою і використовуються для вираження шляхів, напрямів, методів та ідей, пов'язаних з охороною природного середовища та сталим розвитком. Між тим ці поняття мають і дещо відмінні конотації у сучасному соціологічному тезаурусі. Якщо поняття «екологічна свідомість» пов'язується з розумінням людиною характеру взаємин живих організмів з довкіллям, що охоплює екосистему, включаючи взаємодії між рослинами, тваринами та їх фізичним оточенням, то «інвайронментальна свідомість» є більш широким концептом, який охоплює усвідомлення людиною

взаємодії не тільки живих істот з природою, але й з тим, що створено людиною, завдяки природним ресурсам (вода, повітря, корисні копалини тощо), включаючи як живі, так і створені людиною процеси, наприклад штучний інтелект. (Лобанова, & Бондар, 2023).

Між тим постає наукова потреба поглиблення дослідження щодо з'ясування змісту та сутності інвайронментальної свідомості як категорії інвайронменталізму.

Термін "інвайронментальна свідомість" зайняв своє місце в наукових дослідженнях ще в 70-х роках ХХ століття як відгук на екологічний рух, що набрав силу ще в 1960-х роках у США. Хоча перші соціологічні дослідження інвайронментальної свідомості можна пов'язати з роботами відомих соціологів Чикагської школи 1930-х років Ф. Лестера, В. Томаса, В. Самера, Ф. Гідденса. Так, зокрема М. Грос виокремлює три ключові стадії розвитку інвайронментальної соціології: 1) довоєнний період; 2) міжвоєнний період; 3) після 1970-х років і до нашого часу. (Groß, 1999). Між тим першими, хто спробували пояснити сутність інвайронментальної свідомості, були Р. Данлап і У. Катон, завдяки своїй роботі «Environmental sociology. Annual review of sociology» у 1979 році (Dunlap, & Catton, 1979). Проте є інша думка, відповідно до якої вперше поняття інвайронментальної свідомості розглядається у відомій праці американської науковиці Р. Карсон "Тиха весна" (Silent Spring). Дослідниця надає наукові докази щодо наслідків забруднення навколишнього середовища пестицидами та їх впливу не лише на живі мікроорганізми, а й на людину насамперед. Зокрема Р. Карсон звинуватила хімічну промисловість в маніпулюванні фактами про забруднення, що стало одним з перших прецедентів у формуванні нового рівня інвайронментальної свідомості у суспільстві (Carson, 2015). До перших соціологічних досліджень з вивчення стану інвайронментальної свідомості можна віднести праці таких дослідників, як Д. Альбрехт, Ф. Буттел, В. Флінн, Р. Данлап, які розглядали її як базову категорію інвайронментальної соціології (Albrecht, 1975; Buttel, & Flinn, 1978; Dunlap, & VanLiere, 1978).

Нині вивчення інвайронментальної свідомості характеризується переходом від теоретичного аналізу до практичної його верифікації з елементами інтердисциплінарності. Дослідження є важливим у різних сферах суспільного життя: економіці, політиці, психології, торгівлі, архітектурі. Результати дослідження Джайна, Сінгхала, Джайна, та Бгаскара (Jain, Singhal, Jain, & Bhaskar, 2020) підтверджують важливість теорії запланованої поведінки, інституційного тиску та інвайронментальної свідомості на наміри будівельників стосовно вторинної переробки будівельних і демонтажних відходів.

Ельбаркий, Ельгамаль, Хамді, та Баракат (Elbarky, Elgamal, Hamdi, & Barakat, 2023) досліджують вплив інвайронментальних знань на купівельні інтенції.

Окрім цього науковці зосереджують свою увагу не лише на практично-позитивному аналізі інвайронментальної свідомості, а й на певних відхиленнях, які можуть мати ризиковані наслідки для суспільства, що свідчить про певні «прогалини» в інвайронментальній свідомості сучасного суспільства.

Так, наприклад, дослідження Урбаньські, та Хака (2020) спрямоване на вивчення рівня інвайронментальної свідомості населення між «грінвошингом» (*Зелений камуфляж – форма екологічного маркетингу, який характерний «зелений» піар*) та стійкими товарами у глобальній перспективі споживачів. У сфері реклами зустрічаються пропозиції щодо екологічно стійких (зелених) товарів для споживачів, однак існує дискусія стосовно того, наскільки свідомі споживачі та наскільки самі ці товари, позначені зеленим кольором, є екологічно чистими. Явище грінвошингу (greenwashing) відображає тенденцію компаній використовувати рекламу для продажу своїх товарів з використанням інвайронментальної тематики, не завжди відповідаючи реальній екологічній природі продукту. Для дослідження цього явища було використано стратифіковані (з ймовірністю) та цільові і зручні (незалежно від ймовірності) методи вибірки для онлайн-опитування, яке було розіслано для збору інформації від 768 учасників з Великої Британії, Канади та Пакистану з метою визначення перспектив споживачів з питань освіти, довіри та ефективності щодо товарів з позначкою "greenwashing".

Як слушно зауважив соціолог О. Стегній, в «українській соціології екологічна проблематика впродовж новітнього часу державної незалежності продовжує залишатися поза увагою дослідників, тоді як у світовій соціології завершився процес інституціоналізації екологічної соціології як самостійного теоретичного напрямку» (Стегній, 2016). Оскільки інвайронментальна свідомість для світової науки не є новою категорією, тому за півстоліття вчені сформулювали декілька основних дефініцій, які у свою чергу потребують певних уточнень з урахуванням різного типу глобальних ризиків (воєнні конфлікти, зміна клімату, виснаження природних ресурсів та ін.). Потрактування інвайронментальної свідомості, за визначенням вченого А. Мішала, зосереджено на психологічних аспектах, що впливають на схильність споживачів до формування певних екологічних поведінкових звичок (Mishal, Dubey, Gupta, & Luo, 2017). А український дослідник Орденів (2021) заявляє, що «необхідною умовою збереження природного різноманіття та відновлення навколишнього середовища є формування екологічної суспільної свідомості та моралі на принципово нових

засадах, цінностях і пріоритетах, що відповідають соціоцентристським світоглядним орієнтирам. Це означає, що інвайронментальна свідомість визначається не лише за рівнем розуміння проблем навколишнього середовища, а згідно з дослідженням Н. Шарми, як «об'єднуючий квант загального інтелекту серед усіх живих істот, що вимірюється здатністю до набуття свідомості про навколишнє середовище, свідомості та чутливості до загального середовища та його союзних проблем» (Kautish, & Sharma, 2021).

М. Санчес та Р. Лафунте пропонують багатовимірне та поведінково орієнтоване

визначення інвайронментальної свідомості як феномену, що враховує різні види екологічної поведінки та включає такі психологічні конструкти, як: вірування, цінності, установки, знання та інші. З їх погляду, інвайронментально свідомою особою або природоохоронником описується як особа, яка залучена до широкого спектру проєкологічної поведінки та має певні цінності та установки, які різні теорії асоціюють з цим типом поведінки. Результатом є пропозиція щодо операціоналізації, яка охоплює *чотири виміри інвайронментальної свідомості*: афективний, когнітивний, розпорядчий та активний (Sánchez, & Lafuente, 2010) (див. таблицю 1).

Табл. 1.

Виміри інвайронментальної свідомості
(М. Санчес, Р. Лафунте, *авторське доповнення)

Виміри інвайронментальної свідомості	Прояв	Переваги*	Обмеження*
Афективний (загальні вірування і цінності)	Емоційне ставлення до навколишнього середовища, включаючи емпатію, занепокоєння та відповідальність, стійкість до еко-втоми та апатії	Швидке включення щодо турботи про навколишнє середовище	Легко можна маніпулювати як еко-активістами так і суспільними групами
Когнітивний (інформація, знання)	Знання про інвайронментальні проблеми та їх причини та наслідки	Глибше розуміння сприйняття природи, Розуміння причиново-наслідкових зв'язків	Суб'єктивність інтерпретації
Розпорядчий (особистісні атитюди)	Готовність змінити свою поведінку, щоб жити більш екологічно	Ефективність, логічність, суб'єктивність	Обмеження щодо прийняття нестандартних рішень
Активний (протіввайронментальна поведінка)	Участь у екологічних діях, таких як волонтерство або політична активність.	Розуміння, переосмислення тривалих звичок	Ригідність у зміні власних конзюмерських звичок

Представлені виміри інвайронментальної свідомості уможливають визначення її типів. Послугуємося думкою Н. Куць, яка, відповідно до рівня знань та навичок особи, які впливають на її взаємодію з природою, виділяє три типи екологічної свідомості: *альтруїстичний, нейтральний та прагматичний* (Куць, 2020) та екстраполюємо їх і на інвайронментальну свідомість, додавши до них ще й *інтегрований*.

Альтруїстичний тип інвайронментальної свідомості характеризується тим, що особа має певні знання про навколишнє середовище і активно застосовує їх у практиці та у споживчій поведінці в інтересах збереження та охорони довкілля. Їй властиві такі якості як екологічна культура, базовою складовою якої є екологічна відповідальність за своє ставлення до довкілля та природних ресурсів (Каритка, 2023).

Нейтральний тип властивий людині, яка не має чіткої мотивації або бажання діяти на користь довкілля, оскільки не має або достатніх знань, або настанов розумного ставлення до нього.

Прагматичний тип характеризується тим, що особа вважає свої інтереси найважливішими і діє відповідно до них, навіть якщо це може призвести до шкоди для природного середовища, оскільки у неї відсутні певні знання або усвідомлення про важливість екологічної стійкості.

Інтегрований тип інвайронментальної свідомості відображає особу, яка поєднує в собі елементи альтруїзму, прагматизму та нейтральності. Вони володіють не лише знаннями про стан навколишнього середовища, а й усвідомлюють важливість його збереження для загального блага та власного благополуччя. Такі особи активно діють на користь

довкілля, враховуючи як власні, так і загальні інтереси суспільства.

Характеристиками інтегрованого типу інвайронментальної свідомості в умовах глобальних ризиків є наступні: а) розуміння складної взаємодії між людиною, природою та суспільством в цілому; б) відповідальність за збереження довкілля для майбутніх поколінь; в) баланс між екологічними, економічними та соціальними потребами; г) гнучкість, яка виявляється у здатності адаптувати свою поведінку та дії до мінливих екологічних та соціальних умов; д) практичні дії, спрямовані на збереження довкілля. Інтегрований тип інвайронментальної свідомості стає все більш поширеним у сучасному світі. Це пов'язано із зростанням екологічних проблем, усвідомленням важливості стійкого розвитку та розумінням того, що екологічна відповідальність нерозривно пов'язана з економічним та соціальним благополуччям.

Основними ознаками інтегративного типу інвайронментальної свідомості є *ефективність, мотивація і справедливість*. Так, наприклад, цей тип інвайронментальної свідомості дає можливість членам суспільства знаходити ефективні та стійкі рішення інвайронментальних проблем в умовах постійно виникаючих ризиків як локальних, так і глобальних. Інтегрований підхід мотивує людей до дії, адже він показує, що екологічна відповідальність не шкодить економічному та соціальному розвитку. За умови розвитку суспільства цей тип свідомості враховує потреби та права всіх учасників екологічних відносин.

Сьогодні прикладом людей з інтегрованим типом інвайронментальної свідомості є вчені (дослідники, які вивчають екологічні проблеми та шукають шляхи їх вирішення), активісти (люди, які борються за збереження довкілля та захист прав природи), підприємці (засновники та керівники компаній, які впроваджують екологічні принципи у свою діяльність), а також люди, які у своєму повсякденному житті роблять свідомий вибір на користь довкілля. Хоча не можна стверджувати лише про позитивну сторону вищезазначеного типу інвайронментальної свідомості, адже сьогодні суспільна нейтральність в інвайронментальній свідомості проявляється по-різному. Так наприклад, до основних причин нейтрального або негативного типу можна віднести неусвідомлення, еко-апатію (індиферентність), оскільки багато людей не усвідомлюють вплив своїх дій на довкілля. Це може бути пов'язано з браком освіти, доступу до інформації або просто неувагою.

Неусвідомленість може призвести до безвідповідального ставлення до довкілля, наприклад, до забруднення, надмірного споживання та марнотратства ресурсів, хоча в счасних умовах ресурсоощадливості, як зазначають А.Лобанова і О.Кузіор, є базовою ознакою сталого розвитку (Лобанова, & Кузіор, 2023). Деякі люди, хоча й знають

про проблеми довкілля, відчувають апатію щодо їх вирішення. Це може бути пов'язано з відчуттям безпорадності, недовірою до влади або просто байдужістю. Інвайронментальна індиферентність може призвести до бездіяльності, що гальмує прогрес у вирішенні екологічних проблем. Існує розкол у суспільстві щодо ставлення до довкілля, при цьому можуть використовуватися штучно створені маніпулятивні практики, які поляризують суспільство, наприклад глобальне потепління.

Деякі люди активно борються за його збереження, інші ж заперечують серйозність проблем або ставлять економічні пріоритети вище. Цей розкол може призвести до конфліктів, що ускладнює співпрацю та прийняття рішучих заходів. Відсутність політичної волі проявляється у тому, що провладні органи та бізнесові менеджери не завжди вживають рішучих заходів для захисту довкілля. Це може бути пов'язано з лобіюванням корпоративних інтересів з боку промислових груп, недалекоглядним мисленням або просто нехтуванням екологічними проблемами. Недостатня політична воля може призвести до відсутності ефективних законів та політики, необхідних для вирішення екологічних проблем.

Висновки.

Таким чином, аналітичне осмислення наукових тлумачень інвайронментальної свідомості у зарубіжній та вітчизняній науковій літературі уможливорює визначення її як системи поглядів, вірувань, уявлень, переконань, цінностей та знань людини (групи, спільноти, суспільства) стосовно її взаємодії з природним середовищем, що реалізується у відповідальній проактивній ресипрокну (зворотній) поведінці та діяльності з урахуванням різних глобальних ризиків. Відтак до *структури інвайронментальної свідомості* можна віднести не тільки погляди, вірування, уявлення, переконання, цінності, але й настанови, звички, дії та учинки людини (соціальної групи), які складають основу їх життєдіяльності у природному середовищі. У такому розумінні інвайронментальна свідомість є дещо ширшим поняттям, ніж екологічна свідомість, оскільки включає в себе не лише розуміння людиною чи групою своїх взаємозв'язків з природою, але й усвідомлення ними наслідків своєї діяльності на довкілля, а також особисту і групову відповідальність за збереження та відновлення природних ресурсів і суспільство в цілому.

Сутність інвайронментальної свідомості розкривається через суперечність між поточним станом рівня розуміння людиною (соціальною групою) свого діяльнісного ставлення до природних ресурсів та їх використання у повсякденній життєдіяльності і ціннісно-нормативними імперативами ставлення до взаємодії з природою, які сформовані у світовому науковому товаристві, зокрема у доктрині сталого розвитку.

Основними вимірами інвайронментальної свідомості є наступні: *афективний, когнітивний, розпорядчий і активний* (Sánchez, & Lafuente, 2010). До відомих в соціології типів екологічної та інвайронментальної свідомості – альтруїстичного, прагматичного та нейтрального (Куць, 2020) доцільно додати четвертий – інтегративний тип, який характеризує розуміння сучасних соціальних об'єктів характеру взаємодій з природою в умовах глобальних ризиків. Цей тип включає у себе усвідомлення не лише інвайронментальних аспектів, але й соціальних та економічних впливів на довкілля. Однією з ключових характеристик інтегрованого типу інвайронментальної свідомості є відчуття відповідальності за збереження довкілля для майбутніх поколінь. Це виявляється у свідомих діях та рішеннях, спрямованих на стале використання природних ресурсів та мінімізацію

негативного впливу на навколишнє середовище. Зростання поширеності інтегрованого типу інвайронментальної свідомості в сучасному світі обумовлене не лише наявністю екологічних проблем, але й усвідомленням важливості стійкого розвитку та взаємозв'язку між екологічною відповідальністю, економічними і соціальними аспектами благополуччя.

Варто додати, що в умовах широкомасштабного російського вторгнення (з 24 лютого 2022 року дотепер) в українському суспільстві зменшується кількість людей, які індиферентно або неконструктивно ставляться до природи, натомість зростає кількість тих, для кого властивий інтегрований тип інвайронментальної свідомості. Тому перспективними є подальші дослідження рівня та форм вияву інвайронментальної свідомості українців в умовах глобальних ризиків.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- Каритка, В. (2023). Екологічна відповідальність у дискурсі сучасних наукових підходів і чинників формування. У А. Лобанової, Л. Калашнікової & І. Грабовець (Ред.), *Інформаційне суспільство і Природа у фокусі соціологічної аналітики: колективна монографія*, (с. 79-103). Київ: Вид-во "Каравела".
- Куць, Н. (2020). *Екологічна свідомість українців & довкілля*. Отримано з <https://epl.org.ua/eco-analytics/ekologichna-svidomist-ukrayintsiv-dovkillya/>
- Лобанова, А., & Бондар, О. (2023). Інвайронментальна і (або) екологічна свідомість: демаркація концептів. *Актуальні проблеми філософії і соціології*, (43), 155-162.
- Лобанова, А., & Кузіор, А. (2023). Ресурсна ощадливість як інструментальна цінність інформаційного суспільства. У А. Лобанової, Л. Калашнікової & І. Грабовець (Ред.), *Інформаційне суспільство і Природа у фокусі соціологічної аналітики: колективна монографія*, (с. 48-78). Київ: Вид-во "Каравела".
- Орденів, С. (2021). Формування екологічної свідомості в умовах глобалізації. *Вісник Національного Авіаційного Університету. Серія: Філософія. Культурологія*, 34(2), 46-50.
- Стегній, О. Г. (2016). Соціологічна рефлексія екологічної проблематики: проміжні результати 25-річного спостереження. *Український соціум*, (3), 42-57.
- Albrecht, D. (1975). A measure of environmental concern. *Journal of Environmental Psychology*, 1(1), 33-42.
- Buttel, F. H., & Flinn, W. L. (1978). The structure of environmental concern: The New Ecological Paradigm. *Journal of Environmental Education*, 9(2), 30-44.
- Carson, R. (2015). Silent spring. In *Thinking about the environment*, (pp. 150-155). Routledge.
- Dunlap, R. E., & Catton Jr, C. W. R. (1979). Environmental sociology. *Annual review of sociology*, 5(1), 243-273.
- Dunlap, R. E., & VanLiere, K. D. (1978). The "new environmental paradigm". *The Journal of Social Issues*, 34(1), 15-48.
- Elbarky, S., Elgamal, S., Hamdi, R., & Barakat, M. R. (2023, January). Green supply chain: the impact of environmental knowledge on green purchasing intention. In *Supply Chain Forum: An International Journal*, (pp. 1-13). Taylor & Francis.
- Groß, M. (1999). Early Environmental Sociology: American Classics and their Reflections on Nature. *Humboldt Journal of Social Relations*, 25(1), 2-30.
- Jain, S., Singhal, S., Jain, N. K., & Bhaskar, K. (2020). Construction and demolition waste recycling: Investigating the role of theory of planned behavior, institutional pressures and environmental consciousness. *Journal of Cleaner Production*, 263, 121405.
- Kautish, P., & Sharma, R. (2021). Study on relationships among terminal and instrumental values, environmental consciousness and behavioral intentions for green products. *Journal of Indian Business Research*, 13(1), 1-29.
- Kuzior, A., Lobanova, A., & Kalashnikova, L. (2021). Green energy in Ukraine: State, public demands, and trends. *Energies*, 14(22), 7745.
- Mishal, A., Dubey, R., Gupta, O. K., & Luo, Z. (2017). Dynamics of environmental consciousness and green purchase behavior: An empirical study. *International Journal of Climate Change Strategies and Management*, 9, 682-706.
- Sánchez, M. J., & Lafuente, R. C. (2010). *Defining and measuring environmental consciousness*.

REFERENCES

- Albrecht, D. (1975). A measure of environmental concern. *Journal of Environmental Psychology*, 1(1), 33-42.
- Buttel, F. H., & Flinn, W. L. (1978). The structure of environmental concern: The New Ecological Paradigm. *Journal of Environmental Education*, 9(2), 30-44.
- Carson, R. (2015). Silent spring. In *Thinking about the environment*, (pp. 150-155). Routledge.
- Dunlap, R. E., & VanLiere, K. D. (1978). The "new environmental paradigm". *The Journal of Social Issues*, 34(1), 15-48.
- Dunlap, R. E., C. Catton Jr, W.R. (1979). Environmental sociology. *Annual review of sociology*, 5(1), 243-273.
- Elbarky, S., Elgamal, S., Hamdi, R., & Barakat, M. R. (2023, January). Green supply chain: the impact of environmental knowledge on green purchasing intention. In *Supply Chain Forum: An International Journal*, (pp. 1-13). Taylor & Francis.
- Groß, M. (1999). Early Environmental Sociology: American Classics and their Reflections on Nature. *Humboldt Journal of Social Relations*, 25(1), 2-30.
- Jain, S., Singhal, S., Jain, N. K., & Bhaskar, K. (2020). Construction and demolition waste recycling: Investigating the role of theory of planned behavior, institutional pressures and environmental consciousness. *Journal of Cleaner Production*, 263, 121405.
- Karitka, V. (2023). Ecological responsibility in the discourse of modern scientific approaches and factors of formation. In A. Lobanova, L. Kalashnikova, & I. Hrabovets (Eds.), *Information Society and Nature in the Focus of Sociological Analysis: Collective Monograph*, (pp. 79-103). Kyiv: Karavela Publishing.
- Kautish, P., & Sharma, R. (2021). Study on relationships among terminal and instrumental values, environmental consciousness and behavioral intentions for green products. *Journal of Indian Business Research*, 13(1), 1-29.
- Kuts, N. (2020). *Ecological awareness of Ukrainians & environment*. Retrieved from <https://epl.org.ua/eco-analytics/ekologichna-svidomist-ukrayintsiv-dovkillya/>
- Kuzior, A., Lobanova, A., & Kalashnikova, L. (2021). Green energy in Ukraine: State, public demands, and trends. *Energies*, 14(22), 7745.
- Lobanova, A., & Bondar, O. (2023). Environmental and (or) ecological consciousness: demarcation of concepts. *Actual Problems of Philosophy and Sociology*, (43), 155-162.
- Lobanova, A., & Kuzior, A. (2023). Resource efficiency as an instrumental value of the information society. In A. Lobanova, L. Kalashnikova, & I. Hrabovets (Eds.), *Information Society and Nature in the Focus of Sociological Analysis: Collective Monograph*, (pp. 48-78). Kyiv: Karavela Publishing.
- Mishal, A., Dubey, R., Gupta, O. K., & Luo, Z. (2017). Dynamics of environmental consciousness and green purchase behavior: An empirical study. *International Journal of Climate Change Strategies and Management*, 9, 682-706.
- Ordenov, S. (2021). Formation of ecological consciousness in the conditions of globalization. *Bulletin of the National Aviation University. Series: Philosophy. Cultural Studies*, 34(2), 46-50.
- Sánchez, M. J., & Lafuente, R. C. (2010). *Defining and measuring environmental consciousness*.
- Stegniy, O. H. (2016). Sociological reflection of ecological issues: intermediate results of 25 years of observation. *Ukrainian Society*, (3), 42-57.